

Тетяна ЧОНКА

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ: БУДЕННО ПРО ГОЛОВНЕ У ТСН-ках ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (36) 2016

УДК 821 (470+430)

Чонка Т. До проблеми викладання сучасної літератури в школі: буденно про головне у ТСН-ках Юрія Андруховича; 12 стор.; бібліографічних джерел – 4, мова – українська.

Анотація. У статті розглянуто проблеми викладання сучасної української літератури в школі: акцентовано на необхідності збільшення годин для її вивчення, обґрунтовано потребу дослідження, окрім теоретичного матеріалу, текстів письменників-сучасників. Зокрема запропоновано й проаналізовано ТСН-ки Юрія Андруховича, які автор статті вважає за доцільне увести до програми з української літератури для загальноосвітніх навчальних закладів.

Ключові слова: сучасна українська література, Юрій Андрухович, постмодернізм, інтерпретація, гра, тема, ідея.

За навчальною програмою загальноосвітніх навчальних закладів (зі змінами, затвердженими наказом МОН від 14.07.2016 № 826),¹ в 11 класі (рівень стандарту, академічний рівень) для вивчення сучасної літератури відведено 2 уроки, тобто 90 хвилин, на яких пропонують вивчити, цитуємо: «Історико-культурна картина літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження). Літературні угруповання (Бу-Ба-Бу, «Нова дегенерація», «Пропала грамота», «ЛуГоСад» та ін.). Творчість Г. Пагутяк, Ю. Андруховича, О. Забужко, І. Римарука, В. Слапчука та ін. Утворення АУП (Асоціації українських письменників). Література елітна і масова. Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років, його риси. Сучасні часописи та альманахи». Для профільного рівня – 3 уроки і 2 для огляду російськомовної української поезії. Державні ж вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, цитуємо: «Розуміти й уміти пояснити вияв постмодернізму в українській художній літературі останнього часу. Запам'ятати її найвідоміших представників. Засвоїти значення поняття постмодернізму. Формування сучасного погляду на світ, людину в ньому».

Важко назвати таке вивчення оглядовим: величезний обсяг інформації за такий обмежений відтинок часу навіть не може бути озвученим, а тим більше не може бути досягнута мета навчання, зважаючи на державні вимоги до знань учнів.

Чим обумовлено таке недооцінювання сучасної літератури? Класиками стають лише після смерті (цитуємо Ю. Андруховича: «Найкращий поет – мертвий поет, – за таким принципом оцінюють поетів у нашій країні її чиновники та президенти. Зрештою, чи тільки вони?» [1; с. 30])? Відсутністю критичного матеріалу? Постаті й тематика сучасної літератури не заслуговують на те, щоб сучасна молодь їх вивчала?

У сучасному суспільстві в ситуації гуманітарної кризи² (на жаль, навіть серед учителів-філологів!) побутує думка, що сучасна література є «брутальною» і саме через це не придатною для вивчення в школі. Звичайно, так можна стверджувати, якщо зовсім не читати цієї літератури (як свого часу робив О. Белінський, висловившись про творчість Т. Шевченка у листі до відомого російського критика й мемуариста П. В. Анненкова, написаного у грудні 1847 р. після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства, цитуємо: «...здоровий глузд повинен бачити у Шевченкові осла, дурня і нікчемну людину, надто гіркого п'яницю, аматора горілки і хахлацького патріотизму... Я не читав

²1 вересня 1999 р. Ліна Костенко у своїй статті «Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала» надзвичайно влучно заговорила про цю кризу в загальнонаціональному масштабі: «В наш складний час, в нашій проблематично незалежній державі, де так поляризувалися пріоритети, впадає в очі, наприклад, амбівалентність поняття *гуманітарний*. Для одних — це комплекс гуманітарних дисциплін, адже *humanitas* — це категорія культури, освіти, духовності. Для інших слово *гуманітарний* асоціюється перш за все з гуманітарною допомогою. Як на мене, це вельми прикрий термінологічний збіг, що часом призводить до непорозуміння, коли, замість вироблення концепції гуманітарної політики в її кардинальних аспектах, все зводиться до розмови про черговий гуманітарний вантаж або про екологічно чисті макарони. Думаю, що у країнах Європи, де є сильна традиція Гуманізму, чіткіше розмежовані ці поняття: *гуманітарний* і *гуманістичний*, *людський* і *людяний*, у нас же в означенні гуманітарних наук і гуманітарної їй допомоги ця різниця стерлася. Але треба мати на увазі цей нюанс.

...В переносному значенні таким телескопом, з такою системою дзеркал у кожній нації, в кожному суспільстві повинен бути весь комплекс гуманітарних наук, з літературою, освітою, мистецтвом, — і в складному спектрі цих дзеркал і віддзеркалень суспільство може мати об'єктивну картину самого себе і давати на світ невикористану інформацію про себе, сфокусовану в головному дзеркалі».

¹<http://mon.gov.ua/content/>

тих пасквілів, і ніхто з моїх знайомих його не читав, але я переконаний, що пасквіль на царицю обурливо гидкий. Шевченка вислали на Кавказ (!?) солдатом. Мені його не шкода: якби я був суддею, я зробив би не менше» [2, с. 440]).

Давати оцінку творчості митця, не читаючи його творів, щонайменше некоректно. Тому учитель-філолог повинен у першу чергу навчити учнів працювати з текстами письменників, а не з думками критиків щодо цих текстів, наголосивши, що сучасна література не повчає і невиховує, вона намагається правильно формулювати запитання і спонукає шукати на них відповіді, а не просто автоматично проголошує відшліфовані сентенції класиків, вона вчить мислити самостійно. Підтвердженням цьому є слова Ю. Андруховича з інтерв'ю Наталії Дмитренко газеті «Без Цензури»: «У принципі, це дуже важливо – формулювати якісь речі, запускати їх в обіг (те, що цинічно називають мислевірусами), бо насправді суспільство потребує формулювань. Це те, що всі розуміють, але чомусь бракує літературної форми... Україні потрібен шлях відкритості й контактів. Цей світ узагалі контактний, ізольовані в ньому не виживають»³.

Говорити про Юрія Андруховича і не говорити про постмодернізм в українській літературі неможливо, адже він один із перших українських митців, хто якнайяскравіше репрезентував український постмодерн у світі. Часткове (чи й повне) несприйняття творчості сучасних митців-постмодерністів пояснюється специфікою ігрової культури. Критики акцентують на тому, що постмодерн – це культура всеохопної Гри [3, с. 191], в межах якої перебувають всі культурні цінності й надбання, які відомі нашій цивілізації. Гра як спосіб поводження з дійсністю, як засіб спілкування, як форма існування взагалі заперечує будь-яку стабільність моделі світобуття, будь-яку однозначність у вирішенні різноманітних питань і проблем, які виникають у той чи інший момент життєдіяльності людини. Отож, гру можна розглядати як закономірну й визначальну рису постмодерністського світогляду й організуючий чинник постмодерністського мистецтва. Основний мотив сучасного мистецтва полягає у тому, що воно хоче подолати відстань, що розділяє публіку, глядачів і самі твори мистецтва. Тому в будь-якій формі сучасного художнього експериментування виявляється спрямованість включити байдужого спостерігача у гру, зробити його співучасником. Саме ця властивість сучасної літератури й може зацікавити сучасного учня-читача.

У нашому дослідженні ми зробимо огляд видання ТСН-ок Юрія Андруховича «Тут похований Фантомас» (2015), щоб проілюструвати не лише можливість, але й необхідність вивчення творчості Ю. Андруховича у старшій школі, адже

живий діалог автора-сучасника з учнями-випускниками, завтрашніми студентами, сприятиме поглибленню їхніх знань про суспільство, у якому їм прийдеться проявити себе як індивідуальність, а також спонукатиме до бажання бути активним громадянином своєї громади, інтелектуалом, відповідальним не лише за особисту самореалізацію, а й за своє місце у соціумі, що й дасть змогу досягти мети навчання відповідно до державних вимог.

Як наголошує Андрій Любка у коментарі щодо презентації збірки: «“Тут похований Фантомас” – це збірка текстів, що у ретроспективі віддзеркалюють події, що їх пережила Україна, а значить – і сам автор.

...Бездоганні літературно й стилістично, ці тексти найкращого українського письменника дарують щось більше, ніж проста насолода читання, – відчуття ліктя, партнерство, почуття спільності у цій боротьбі за себе і свою державу. Але також і за добру музику, адже саме зміна музики в маршрутах, ефірах і вподаваннях владної еліти всіх рівнів свідчатиме про корінні зміни в Україні й світогляді народу»⁴.

Дмитро Дроздовський у статті «Юрій Андрухович: чому Україна любить шабаш?» («Дзеркало тижня. Україна» №12, 3 квітня 2015) констатує: «Один із найцікавіших прозаїків новітньої української літератури вкотре береться за написання есеїстичних замальовок, у яких показує абсурд нашої дійсності. Навіщо ця ескалация абсурду? Бо життя не дається людині як даність, за гідне життя потрібно боротися, роблячи вчинки... Крім того, у нашому світі тотального ескапізму (і соціальні середовища тільки ще сильніше показують проблему самотності та непочутості людини ХХІ ст.) має бути щось, що об'єднає... Есеї за визначенням – те, що має спонукати людину до мислення, провокуючи залучати у поле рефлексій найгостріші суспільно-політичні питання, які часто перебувають "під табу". Письменник свідомо вдається до спрощеної оповідної форми. Він упорядковує книжку, побудовану зі спалахів думки, прагнучи поширити картинку власного внутрішнього зору, показати, що в українській дійсності бігають носороги, які колись таки були людьми. Загалом, Андрухович вірить у людину і пропонує цю книжку читачеві тому, що вірить у можливість "позитивного переродження"»⁵.

Насамперед бачимо необхідність конкретизувати специфіку жанру «ТСН-ка». Як зазначено в анотації до збірки, «ТСН-ки – це колонки, із якими Юрій Андрухович раз на тиждень виступає на сайті tsn.ua «Телевізійної служби новин» каналу «1+1». Це своєрідний діалог митця із сучасниками з приводу актуальних тем сьогодення.

³Детальніше: <http://artvertep.com/news/>

⁴ Детальніше: mukachevo.net/UA/News/

⁵ Детальніше: <http://gazeta.dt.ua/CULTURE/>

Аналізуючи тематику збірки, можемо виокремити кілька основних тематичних груп: **музика і кінематограф** («Бенкетні канти злих часів», «Улюблена французька фраза», «Ковток Дилана», «ФМ і fm», «За ґратами», «Школа звуків», «Із рідном Давидовим», «Соло для барабанів», «Кримінальні хроніки», «Зорн і радість»); **історія** («Цвяхом у рану», «Остання сальва», «У тугейших», «Як здобути свободу», «Двадцять два щасливі дні», «Європа, поле битви»); **історичний вибір українців** («Рогами вперед», «Вабі-сабі», «Із цими?! Не дуже й хотілося», «Momentum», «Ковзанка», «Топтуни», «Альтернативи», «1984, 2014?», «Ще не змерзла Україна», «Така безцінна загроза»); **політика і влада** («У світі тварин», «Синдроматика виходу»); **література** («Ліжко його українське», «Холод», «Від перекладача»); **мова** («Спецоперація «К», «Вабі-сабі», «Колишні дружини», «Наша мова: вірші в диванах», «Радощі нашого співіснування», «Транзит»); **розвінчування радянських міфів** («На захист захисників»); **міліція** («Внутрішні органи»); **вибори** («Колишні дружини»); **сучасне суспільно-політичне життя** («Геройки нашого часу», «Тут вам не Лондон», «Тут похований Фантомас», «Школа звуків», «Колишні чоловіки», «Місія в Давосі», «Мова і ненависть», «Поля Атенрай», «Негода», «Як у казці про душу», «Топтуни»); **релігія** («Не розминутися», «Як у казці про душу»); **родина і зв'язок поколінь** («Коли зійде торішний сніг», «Снам не накажеш» – і у кожній із них моральне обличчя сучасників-українців і їх громадянський вибір.

Для вивчення у школі ми пропонуємо наступні ТСН-ки Ю.Андруховича, аналізуючи їх суто авторським текстом, намагаючись викликати в учнів їх логічні інтерпретації.

«Вабі-сабі» (26.06.2011) [1, с.40 – 42]

Тема: «Навіть зовсім несмішно зробилося – це вже як людей покарило, що нормальна українська здається їм мовою іноземця!»

Ідея: «А може, й справді здатність опанувати українську, вільно володіти нею притаманна лиш іноземцям? І нашим людям такий подвиг не до снаги?»

Питання для дискусії:

1) «Людина й мова – дуже складний вузол стосунків. Тут і психологія, і соціологія, і географія з історією, і – не дай Боже – політика».

2) «У будь-якому разі мова є зусиллям, над нею треба працювати – хоч іноді, хоч трохи. А людина – істота лінива. Навіть рідною мовою розмовляє так, щоб не напружуватися, щоб «кароче» – обтинаючи слова, імена».

3) «Люди лінуються вивчати мови, спілкуватись ними, читати».

4) «Оце і є пояснення: «в облом» – і все. Тому в нас така влада. Тому корупція... Тому що нам усе «в облом». Усе, що вимагає зусиль. «В облом» навчатись, «в облом» розвиватись, «в об-

лом» узяти й раз та назавжди покінчити з цим потворним «обломом».

5) «Навіть кіно українською... дивитися «в облом», не те, щоб ще й книжку в руки взяти».

«Геройки нашого часу» (01.08.2011) [1, с.52 – 54]

Тема: «І якщо кому й варто ставити в цій країні пам'ятники, то це їм, українським заробітчанкам. За те, що не здалися й відважно кинулися в невідоме. За те, що латають і рятують бюджет країни крутіше за міфічних сталеварів. За те, що власним горбом оплачують не тільки горілчане спивання своїх тутешніх чоловіків, але й вищі освіти та квартири своїх тутешніх дітей».

Ідея: «Вони ж досвідчені й биті, і чудово знають, що невдовзі приземляться на території, де не можна виглядати інакше, де слід бути, як усі, де той, хто не впадає в очі, має значно більше шансів вижити».

Питання для дискусії:

1) «Колись вони були вчительками, продавчинями, медсестрами й просто сестрами. Нині вони звертаються одна до одної грайливим італійським словом «bella»».

2) «Життя набуває непередбачуваних форм. Поки ми сваримося на теми русифікації та двомовності, італійська стане офіційною мовою Галичини».

3) «Серед них є й кілька молодших, що летять із маленькими дітьми... І взагалі розмовляють з ними винятково італійською. Навряд чи їхні італійські чоловіки забороняють їм українську в спілкуванні з дітьми. Ні, це їхній власний вибір, вони самі так вирішили. Їхні діти мають бути справжніми італійцями, а не кимось сумнівним».

«Школа звуків» (12.12.2011) [1, с.78 – 80]

Тема: «Нині вся наша країна – усучільне перспективне село. І не так через бездоріжжя, як через керівництво, тупе й жадібне».

Ідея: «Бо тут уповні відчуваєш, скільки енергії й добра здатна дарувати ця земля, скільки сили й терпіння є в цьому дністровському космо-сі».

Питання для дискусії:

1) «Ще кілька років тому тут виживали тільки ті, у чиїх родинах водилися пенсіонери».

2) «Уявляєш собі дерева дітьми шкільного віку. Або навпаки – уявляєш себе учнем, що вічно ходить до школи, в якій дерева викладачі. У них завжди є чого повчитися».

«Коли зійде торішний сніг» (22.01.2013) [1, с.131 – 133]

Тема: «І добре б не знайти під цим засмальцьованим торішнім снігом когось рідного, втраченого в минулому році. Так і мої знайомі вирішили, що своїх божевільних добре тримати при собі. За будь-якої погоди».

Ідея: «Скоро в нашій країні стане ще більше душевнохворих – надто великий розрив між потребами душі й реальністю».

Питання для дискусії:

1) «Здати людину в притулок набагато важче, ніж можна це собі уявити... Таку маму вирішили здати. Заодно й закрити квартирне питання».

2) «Найбільше ж вона переживала, що з новими документами жоден суд не дозволить їй проголосувати проти теперішньої влади на наступних виборах. Проти всіх цих здорових виродків, які так щедро подбали про неї, про її ліки, про її пенсію. Вони ж упевнені, що ніколи не зйдуть із рейок, як вона, і ніколи не потраплять до затишних заготованих приміщень».

«Поля атенрай» (25.02.2013) [1, с.143 – 145]

Тема: «Ударити якнайболючіше свого – звична українська реакція на програш. І ніхто не затягнув «Ще не вмерла», щоб усіх примирити й об'єднати».

Ідея: «Зрештою, усе, що нібито зробила ця влада, носить нетривкий тимчасовий характер... От якби ще й сама вона усувалася з нашого шляху так легко, як цей неякісний асфальт!»

Питання для дискусії:

1) «Поля Атенрай»... – це історія Майкла, який вкрав у лорда-землевласника мішок кукурудзи для своєї голодної сім'ї, «щоб малюки могли побачити світанок»... Знайома нам історія, правда?»

2) ««Оцей шматок робили наші, – мій сьогоднішній водій коментує всмерть роздубану проїжджу частину на вулиці Науковій. – А вже за отим світлофором – турки». Минаємо світлофор – і поверхня стає ледь не ідеальною».

3) «У мене бізнес під замком заморожено, мушу ось таксувати, поки орда при владі. А то ж усе відберуть».

«Як здобути свободу» (17.06.2013) [1, с.162 – 164]

Тема: «Антиурядові протести спричинила особлива брутальність, із якою нинішня коаліція прокрутила свою найновішу оборудку. Порушуючи всі можливі процедури й правила доброго політичного тону, вона продавала на посаду шефа їхньої національної служби безпеки певного типу, про якого всі в країні знають, що він «найбільший її, цієї країни, мафіозо».

Ідея: «Хтозна – може, невдовзі ми всі візьмемо до рук і почнемо захоплено читати якийсь тієї брошури римейк. А начитавшись досхочу, таки вийдемо всі разом, щоб демонструвати свою громадянську гідність. І зробимо це так масово та злагоджено, що раптом виявиться: ого, а владі таки гаплик! Уявляєте?!»

Питання для дискусії:

1) «78 тисяч громадян спершу сказали своє «ні» у «Фейсбуці», а потім – і тут деяка відмінність між ними й нами – вийшли з протестами на площі, передусім на столичну Незалежності».

2) «Акула-мафіозо відступив і ще першого ж дня заявив, що відмовляється від посади головного чекіста Болгарії «зادля збереження громадянського миру й спокою». У цьому – ще одна принципова відмінність: наші якимось чином відступають, совісті в них суттєво менше, ніж у «найбільшого болгарського злодія».

3) «Протести, однак, не припиняються... Один із трендів – виходити на мітинги, тримаючи перед собою в руках книжки, самі вже назви яких натякають на ситуацію й перегукуються з порядком денним протестів. Тисячі активних читачів демонструють громадянську позицію назвами творів та іменами авторів».

«Снам не накажеш» (24.06.2013) [1, с.165 – 167]

Тема: «Після Другої світової війни ті з них, кого не встиг понищити репресіями сталінізм, таки виїхали й завдяки цьому врятувались».

Ідея: «Земля зобов'язує. Тобто земля первинніша, ніж люди. Іншими словами – вона й робить із нас людей. Рослини сильніші за нас, а природа загалом – і лагідніша, і владніша. Вона бере до себе й не відпускає. Потрапляєш під її вплив, а далі просто пливи за течією, виконуй її задум».

Питання для дискусії:

1) «Дехто в нашому товаристві тут-таки зауважує, що 90-річним бабусям і дідусям... не можна пити стільки вина. І взагалі – так щиро радіти життю. А ще – розповідати про своє щасливе українське дитинство. Точніше – свої сни про те, що воно, виявляється, було щасливим».

2) «Тоді я й подумав про те, а які сни можуть снитися всім отим людям із протилежного боку – всіляким «казакам» та мільйонерам... У їхніх же дідів також була якась батьківщина?»

Для вивчення цієї теми, на нашу думку, найбільше підійдуть нестандартні уроки – «круглі столи», де кожен буде відчувати себе повноцінним учасником дискусії і матиме змогу висловити власну думку з приводу поставлених дискусійних питань.

Домашнім завданням обов'язково має бути творча робота – написати ТСН-ку на найбільш актуальну для учнів тему.

Отже, як бачимо на прикладі запропонованих есеїв Юрія Андруховича, тексти сучасних письменників повинні вивчатися у сучасній школі, але попередньо вони мають бути ретельно опрацьовані учителем, щоб не виникало курйозних ситуацій через їх зміст, як це може статися, наприклад, з текстами, включеними до серії «Шкільна хрестоматія», зокрема «Льох» В'ячеслава Медведя [4, с. 231 – 254] та «Рекреації» Юрія Андруховича [4, с. 132 – 225], які, на наше переконання, зарано вивчати навіть учням старшого шкільного віку.

Література

1. Андрухович Юрій. Тут похований фантомас. – Брустурів: Дискурсус, 2015. – 232 с.
2. Белинский В. Г. П. В. Анненкову. – 1-10 декабря 1847 р. / В. Г. Белинский // Полн. собр. соч. – М., 1956. – Т. 12.
3. Коваль М. Гра як організуючий чинник постмодерністської культурної парадигми. // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство. Вип. 8. – Львів.: С. 190 – 199.
4. Сучасна українська література кінця XX ст. – початку XXI ст.: [Для ст. шк. віку]: / Упорядкув. Текстів, передм., підготовка навч.-метод. матеріалів І.М.Андрусяка. – К.: Школа, 2006. – 464 с.: (Шкіл. хрестоматія)

Тетяна Чонка

***К ПРОБЛЕМЕ ПРЕПОДАВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ: ОБЫДЕННО
О ГЛАВНОМ В ТСН-ках ЮРИЯ АНДРУХОВИЧА***

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы преподавания современной украинской литературы в школе: акцентировано на необходимости увеличения часов для ее изучения, обоснованно потребность исследования, кроме теоретического материала, текстов писателей-современников. В частности предложено и проанализировано ТСН-ки Юрия Андруховича, которые автор статьи считает целесообразным ввести в программу по украинской литературе для общеобразовательных учебных заведений.

Ключевые слова: современная украинская литература, Юрий Андрухович, постмодернизм, игра, тема, идея.

Tetiana Chonka

***TO THE PROBLEM OF TEACHING MODERN LITERATURE AT SCHOOL: ORDINARELY ABOUT
MAIN IN TSN-ках OF YURII ANDRUKHOVYCH***

Summary. The problems of teaching of modern Ukrainian literature are considered in the article, it is accented on the necessity of increase of hours for its study, research problem is grounded, except theoretical material and texts of modern writers. In addition, TSN of Yurii Andrukhovych are offered and analyzed and which the author of article considers it expedient to enter into the program for the Ukrainian literature of general educational establishments.

Key words: modern Ukrainian literature, Yurii Andrukhovych, postmodernism, interpretation, game, theme, idea.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016 р.

© *Чонка Тетяна Степанівна* – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології (українське відділення) Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці ІІ.